

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/npnuola.v37.2025.9>*П. М. Кузьменко, В. І. Сікорака*

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА СТОРОНИ ЗАХИСТУ НА ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Постановка проблеми. Рівність процесуальних прав сторін є необхідною умовою здійснення справедливого кримінального провадження. Вона передбачає можливість як обвинувачення, так і захисту рівною мірою реалізовувати свої повноваження щодо збирання та подання доказів. Однак у практиці кримінального процесу реалізація цих прав нерідко є формальною. Сторона захисту часто стикається з труднощами при отриманні інформації, особливо якщо вона містить відомості з обмеженим доступом.

За відсутності можливості отримати таку інформацію через адвокатський запит, сторона захисту змушена звертатися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Однак цей процес не завжди є результативним — звернення адвоката часто залишаються без задоволення, а ухвали про відмову в доступі переважно не підлягають оскарженню. Такі обставини суттєво впливають на баланс процесуальних можливостей сторін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання практичного застосування в кримінальному провадженні під час проведення заходу забезпечення — тимчасового доступу до речей і документів — досліджували Михайленко В. В., Рогатюк І. В., Дульський О. Л., Сухачова І. О. та інші науковці. Проблематиці оскарження ухвал слідчого судді присвячені праці Глинської Н. В., Клепки Д. І., Льошенка О. Ю., Маринів В. І. та ін. Зазначені автори висвітлюють ключові проблеми, що виникають під час практичного застосування інституту тимчасового доступу до речей і документів, зокрема у контексті забезпечення процесуальної рівності сторін. У їх працях також акцентовано увагу на необхідності удосконалення правового регулювання та судової практики з метою підвищення ефективності захисту в кримінальному провадженні.

Метою статті є з'ясування причин, які ускладнюють реалізацію стороною захисту права на тимчасовий доступ до речей і документів, а також формулювання пропозицій щодо усунення відповідних проблем шляхом удосконалення правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокат має право подавати адвокатський запит до органу державної влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань, які згідно з вимогами ч. 2 цієї статті зобов'язані не пізніше п'яти робочих днів з дня отримання запиту надати адвокату відповідну інформацію, копії документів, крім інформації з обмеженим

доступом і копій документів, в яких міститься інформація з обмеженим доступом [8].

На відміну від захисту, сторона обвинувачення згідно з частиною другою статті 93 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) наділена правом витребувати інформацію, в тому числі інформацію з обмеженим доступом (крім випадків, визначених законодавством) [1]. Це створює нерівність у процесуальних можливостях сторін при збиранні доказів.

На практиці і захист, і обвинувачення нерідко стикаються з відмовами у наданні інформації її володільцями. Основною причиною таких відмов є посилення на наявність у документах відомостей, які охоплюються поняттям охоронюваної законом таємниці, а відтак, тимчасовий доступ до них має здійснюватися в порядку, передбаченому КПК.

За таких обставин тимчасовий доступ до речей і документів як засіб кримінального процесуального доказування набуває особливого значення в діяльності з отримання доказів у кримінальному провадженні.

Так, положення ст. 160 КПК передбачають, що сторони кримінального провадження мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у ст. 161 КПК [1].

Стаття 162 КПК надає вичерпний перелік інформації, що належить до охоронюваної законом таємниці в порядку тимчасового доступу до речей і документів. Серед них, зокрема, конфіденційна інформація, в тому числі така, що містить комерційну таємницю (п. 4 ч. 1), персональні дані особи, що знаходяться у її особистому володінні або в базі персональних даних, яка знаходиться у володільця персональних даних (п. 8 ч. 1); інформація, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо (п. 7 ч. 1) [1].

Практика свідчить, що у багатьох випадках у ході представництва (захисту) адвокатом інтересів клієнта є необхідність у витребуванні інформації, яка відноситься до того чи іншого виду інформації з обмеженим доступом.

Наприклад, у провадженнях щодо неочевидних злочинів, коли для встановлення обставин справи чи особи правопорушника вирішальне значення можуть мати дані про телекомунікаційні з'єднання, їх тривалість, маршрути передавання сигналів, а також відомості про абонентів.

Зокрема, з метою встановлення особи злочинця, який реально вчинив злочин, у сторони захисту здебільшого постає необхідність в отриманні речей і документів, які містять охоронювану законом таємницю, зокрема інформацію від операторів і провайдерів електронних комунікацій про зв'язок, абонента, надання електронних комунікаційних послуг, зокрема отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо.

Особливу увагу дослідники звертають на важливість аналізу та використання такого виду інформації, як так звані «нульові дзвінки» – випадки, коли між абонентами було здійснено з'єднання, яке не завершилося розмовою. Як зазначає І. В. Рогатюк, таку схему мовчазного спілкування використовують злочинці для вчинення злочинів з метою найвищої конспі-

рації та непоширення інформації (команда для пострілу, під час вчинення замовних убивств, підриву вибухівки в процесі вчинення терористичних актів тощо) [10, с. 69].

Оскільки найчастіше у наданні такої інформації на адвокатський запит володільці інформації відмовляють, адвокат вимушений звертатись до слідчого судді з клопотанням про надання тимчасового доступу до речей і документів (якщо це захист у кримінальному провадженні). При цьому, як стверджує І. В. Рогатюк, існує тенденція стосовно домінування кількості судових рішень, постановлених за результатами розгляду клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, поданих представниками сторони обвинувачення, над клопотаннями сторони захисту, і тим паче потерпілого [10, с. 69].

В. В. Михайленко зазначає, що відсоток задоволених клопотань є настільки несуттєвим, що в усій масі судових рішень із цього питання вони навіть непомітні. Така ситуація, на її думку, може бути обумовлена такими факторами: 1) слідчі судді досі не звикли розцінювати сторону захисту й потерпілого як активного суб'єкта збирання доказів таким шляхом; 2) невисока активність учасників кримінального провадження в питанні звернень з відповідними клопотаннями; 3) недоліки під час складення та формування клопотання про тимчасовий доступ до речей і документів [4].

Додатковою проблемою є обмеженість у можливості оскарження ухвал про надання чи відмову в тимчасовому доступі до речей і документів. Відповідно до пункту 10 частини першої статті 309 КПК України лише окремі ухвали підлягають апеляційному оскарженню.

Указане істотно обмежує право захисника на ефективний судовий контроль за законністю таких рішень та знижує ефективність правозастосування. Аналіз практики Верховного Суду підтверджує наявність сталої тенденції до відмов у відкритті апеляційного чи касаційного провадження за скаргами захисників, що посиляються на порушення права на доступ до доказів. Така ситуація суперечить принципу змагальності та рівності процесуальних можливостей і вказує на необхідність законодавчих змін.

Так, наприклад, Верховний Суд у справі № 761/19157/20 від 24 лютого 2021 року відмовив у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою представника потерпілої особи на ухвалу судді Київського апеляційного суду від 17.11.2020, якою відмовлено у відкритті апеляційного провадження за скаргою представника на ухвалу слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва від 31.07.2020, що стосується безпосередньо залишення без задоволення клопотання представника в інтересах потерпілої особи про тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні [5].

Своє рішення суд касаційної інстанції мотивував п. 2 ч. 2 ст. 428 КПК та ст. 434¹ КПК, згідно з якими таке питання вирішується судом касаційної інстанції після відкриття касаційного провадження за касаційною скаргою. Якщо з касаційної скарги, наданих до неї судових рішень та інших документів вбачається, що підстав для задоволення скарги немає, суд касаційної інстанції постановляє ухвалу про відмову у відкритті касаційного провадження [5].

Аналогічна ситуація спостерігається і в інших судових рішеннях, що підтверджують сталу практику тлумачення положень статті 309 КПК України як такої, що містить вичерпний перелік ухвал слідчого судді, які підлягають апеляційному оскарженню.

Так, у справі № 755/16816/17 Верховний Суд у постанові від 29 серпня 2019 року залишив без задоволення касаційні скарги адвоката в інтересах ТОВ «Промоушн Аутсорсинг» та ТОВ «Промоушн Стафф». Підставою для скарги було оскарження ухвал слідчого судді Дніпровського районного суду м. Києва від 11 липня 2018 року, якими було надано тимчасовий доступ до речей і документів, що перебували у володінні банківських установ, з можливістю вилучення їх оригіналів [6]. Верховний Суд підтвердив, що згідно з положеннями ст. 392 КПК України в апеляційному порядку можуть бути оскаржені ухвали слідчого судді у випадках, передбачених цим Кодексом, а ч. 1 ст. 309 КПК України визначено вичерпний перелік ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені під час досудового розслідування [6].

Подібний підхід демонструє і Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у справі № 759/10447/21, де постановою від 13 січня 2022 року було залишено без задоволення касаційну скаргу представника юридичної особи на ухвалу про відмову у відкритті апеляційного провадження щодо тимчасового доступу до речей і документів. Суд дійшов висновку, що оскаржувана ухвала не містить дозволу на вилучення документів, без яких юридична особа була б позбавлена можливості здійснювати свою підприємницьку діяльність, а отже – не підлягає апеляційному оскарженню відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 309 КПК України [7].

Аналогічний підхід демонструє і Вишгородський районний суд Київської області в ухвалі від 12 лютого 2025 року у справі № 363/4229/23, якою було відмовлено у задоволенні клопотання захисника обвинуваченого про тимчасовий доступ до речей і документів, що стосувалися перевірки законності обшуку, на підставі якого сторона обвинувачення отримала докази. Суд, попри наявність обґрунтованих сумнівів щодо допустимості цих доказів, відмовив у доступі, посилаючись на відсутність належного підтвердження того, що захист вичерпав інші способи отримання інформації [11].

При цьому суд не врахував об'єктивні обставини, зокрема відмову слідчого в ознайомленні з матеріалами провадження та неможливість доступу до документів без спеціального дозволу [11]. Така практика вкотре свідчить про закріплену тенденцію до переважного формального підходу суду при оцінці клопотань сторони захисту, що обмежує її процесуальні можливості.

Ці приклади свідчать про наявність системної проблеми: чинне процесуальне законодавство не передбачає ефективного механізму захисту прав сторони захисту у разі необґрунтованої відмови слідчого судді у наданні тимчасового доступу. Це, у свою чергу, суперечить принципу рівності сторін у праві збирати докази та доведенні своєї позиції (п. 3 ч. ст. 7 КПК України) та може розглядатися як порушення загальних засад кримінального провадження.

Таким чином, у більшості випадків адвокат позбавлений права на перегляд такого рішення.

Виходячи з викладеного, можна дійти висновку про необхідність вдосконалення правового регулювання шляхом розширення переліку (видів) інформації, що може надаватися на адвокатський запит, шляхом внесення відповідних змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Зокрема, пропонується доповнити частину другу статті 24 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» положенням щодо встановлення виключення на отримання адвокатом інформації з обмеженим доступом за згодою особи, оскільки таке виключення дозволить особі реалізовувати таку можливість і воно передбачене абзацом першим частини другої статті 21 Закону України «Про інформацію» де вказано, що конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, якщо інше не встановлено законом [8; 9].

Доцільним вважається також розширення переліку ухвал слідчого судді, які підлягають оскарженню, шляхом внесення відповідних змін до ст. 309 Кримінального процесуального кодексу України з метою надання стороні захисту під час збирання доказів можливості оскаржувати ухвали слідчого судді про надання або відмову в тимчасовому доступі до речей і документів.

Про доцільність удосконалення процесуального регулювання зазначає і В. І. Маринів, який звертає увагу на необхідності вдосконалення положень ч. 3 ст. 309 КПК для усунення формулювання «оскарження скарг» та зняття обмежень на оскарження ухвал слідчих суддів під час досудового розслідування. Також науковець вважає, що до моменту внесення до неї відповідних змін і доповнень варто керуватися нормою ч. 6 ст. 9 КПК, згідно з якою у випадках, коли положення цього Кодексу не регулюють або неоднозначно регулюють питання кримінального провадження, застосовуються загальні засади кримінального провадження, визначені ч. 1 ст. 7 КПК, за винятком тих випадків, коли відповідними нормами КПК, присвяченими окремим з таких ухвал, встановлюється пряма заборона на їх апеляційне оскарження [3, с. 111].

Однак, на нашу думку, застосування принципу аналогії все ж не вирішує проблему, оскільки може тлумачитися судом по-різному. Саме тому питання удосконалення відповідного законодавства набуває практичного значення і має бути предметом законодавчих змін.

При цьому О. Ю. Льошенко ствержує, що встановлення у кримінальному процесуальному законі вичерпного переліку ухвал слідчого судді, що підлягають апеляційному оскарженню під час досудового розслідування, може в подальшому розглядатись як порушення права доступу до правосуддя, з огляду й на те, що у законі відсутній механізм розгляду заперечень на ті ухвали слідчого судді, що не передбачені в частинах 1, 2 ст. 309 КПК України [2, с. 140].

Також вважаємо за доцільне внести зміни й до статті 309 КПК України. Зокрема, варто доповнити частину першу цієї статті пунктом 10¹ такого змісту: «відмову в задоволенні клопотання сторони захисту або потерпілого».

Такий підхід сприятиме забезпеченню принципу рівності сторін у кримінальному провадженні, дозволить ефективно реалізовувати право на

збирання доказів стороною захисту і унеможливити блокування доступу до потенційно важливої інформації виключно на підставі формальних або недостатньо мотивованих відмов. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню стандартів змагальності кримінального процесу, забезпечуючи реальну рівність сторін у доступі до доказів, а також відповідатиме вимогам статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо забезпечення справедливого судового розгляду та ефективного здійснення права на захист.

Висновки. Таким чином, реалізація права сторони захисту на тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні залишається обмеженою як у нормативному, так і в практичному аспектах. Існує очевидна диспропорція у процесуальних можливостях сторін: обвинувачення має розширені повноваження щодо отримання інформації, включно з відомостями з обмеженим доступом, у той час як захисник часто позбавлений ефективного механізму отримання таких даних. Суди здебільшого відмовляють у задоволенні клопотань сторони захисту про тимчасовий доступ, а ухвали слідчого судді в таких випадках переважно не підлягають апеляційному оскарженню, що унеможливорює перегляд потенційно необґрунтованих рішень.

Така практика суперечить принципу рівності сторін, закріпленому у статті 7 КПК України, та негативно впливає на змагальність процесу. Вирішення зазначених проблем потребує реалізації запропонованих у цій науковій статті законодавчих змін, зокрема розширення обсягу інформації, яка може бути надана на адвокатський запит, та переліку ухвал слідчого судді, які можуть бути оскаржені. Це сприятиме забезпеченню балансу процесуальних прав, підвищенню ефективності захисту і дотриманню принципу справедливого судового розгляду.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 14.10.2025).
2. Льошенко О. Ю. Проблемні питання оскарження ухвал слідчого судді. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 1(22) том 5, частина 2. С. 140–144. – URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-5_2018/part_2/32.pdf (дата звернення: 30.10.2025).
3. Маринів В.І. Деякі проблеми апеляційного оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2019. Випуск 57. Том 2. С. 108–111. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/919884> (дата звернення: 15.10.2025).
4. Михайленко В. Практичні аспекти тимчасового доступу до речей і документів за клопотаннями захисту і потерпілого. *Юридична газета*. 2021. URL: Практичні аспекти тимчасового доступу до речей і документів за клопотаннями захисту і потерпілого – Юридична Газета (дата звернення: 30.10.2025).
5. Постанова Верховного Суду від 02 квітня 2020 року в справі № 161/19398/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/95139594>
6. Постанова Верховного Суду від 29 серпня 2019 року у справі № 755/16816/17. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/c010646?an=1>
7. Постанова Верховного Суду від 13 січня 2022 року в справі № 759/10447/21. URL: Постанова № 102562893 від 13.01.2022 по справі 759/10447/21

8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 27.10.2025).

9. Про інформацію

10. Рогатюк І. В. Удосконалення тактики дій сторони обвинувачення та захисту під час проведення тимчасового доступу до речей і документів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 66–73. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1575949>

11. Ухвала Вишгородського районного суду Київської області від 12.02.2025 у справі № 363/4229/23. URL: Court ruling № 125154337 of 12.02.2025, Vyshhorodskyi Raion Court of Kyiv Oblast – case № 363/4229/23

Анотація

Кузьменко П. М., Сікорака В. І. Проблеми реалізації права сторони захисту на тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні. – Стаття.

У статті розглянуто проблеми реалізації стороною захисту права на тимчасовий доступ до речей і документів у кримінальному провадженні. Зазначено, що в чинному кримінальному процесуальному законодавстві відсутній ефективний механізм отримання захисником інформації з обмеженим доступом, необхідної для належної реалізації функції захисту. Підкреслено, що в разі відмови володільцем інформації у відповідь на адвокатський запит, захисник змушений звертатися до слідчого судді з клопотанням про надання тимчасового доступу.

Здійснено аналіз судової практики, за результатами якого встановлено, що такі клопотання задовольняються вкрай рідко, а ухвали слідчих суддів про відмову в доступі, як правило, не підлягають апеляційному оскарженню. Наголошено на відсутності належного судового контролю за діями слідчого судді, що порушує право на ефективний засіб правового захисту. Описано приклади із судової практики, якими підтверджено тенденцію до формалізованого розгляду клопотань сторони захисту, що призводить до фактичної нерівності процесуальних можливостей сторін.

Обґрунтовано необхідність законодавчого вдосконалення відповідних норм, зокрема шляхом розширення переліку ухвал, які підлягають оскарженню (шляхом внесення змін до статті 309 КПК України), та обсягу інформації, яка може бути надана на адвокатський запит. Запропоновано конкретні формулювання таких змін. Підкреслено, що вдосконалення відповідного регулювання сприятиме реалізації права на захист та дотриманню вимог статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Ключові слова: тимчасовий доступ до речей і документів; сторона захисту; адвокатський запит; кримінальне провадження; змагальність сторін; процесуальні гарантії; слідчий суддя; оскарження ухвали; право на захист.

Summary

Kuzmenko P. M., Sikoraka V. I. Problems of exercising the right of the defence to temporary access to items and documents in criminal proceedings. – Article.

The article examines the problems of exercising the right of the defence to temporary access to items and documents in criminal proceedings. It is noted that the current criminal procedural legislation lacks an effective mechanism for the defence counsel to obtain restricted information necessary for the proper exercise of the defence function. It is emphasised that if the owner of the information refuses to respond to a lawyer's request, the defence counsel is forced to apply to the investigating judge with a request for temporary access.

An analysis of judicial practice was carried out, which found that such motions are rarely granted, and that investigating judges' decisions to deny access are generally not subject to appeal. The absence of proper judicial control over the actions of the investigating judge, which violates the right to an effective remedy, is emphasised. Examples from judicial practice are described, confirming the tendency towards formalised consideration of motions by the defence, which leads to actual inequality in the procedural opportunities of the parties.

The need for legislative intervention is justified, in particular, the expansion of the list of decisions that are subject to appeal (by amending Article 309 of the Criminal Procedure Code of Ukraine) and the scope of information that may be provided upon a lawyer's request.

Specific wording for such amendments is proposed. It is emphasised that improving the relevant regulations will contribute to the realisation of the right to defence and compliance with the requirements of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

Key words: temporary access to items and documents; defence; lawyer's request; criminal proceedings; adversarial proceedings; procedural guarantees; investigating judge; appeal against a ruling; right to defence.

Дата першого надходження рукопису до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 19.11.2025

Дата публікації: 12.12.2025